

A DIMENZIONIZMUS HARMINC ÉVE

Pontosan harminc éve, 1936-ban, egy francia nyelvű röpirat bejelentette a világnak, hogy új művészeti irány született: a dimenzionizmus. Programja éppoly ambiciózus volt, mint a legtöbb korabeli avantgardista megmozdulásé: egyetemes és végérvényes választ adni a kor esztétikai (és nemcsak esztétikai) dilemmáira, egyetemesen és végérvényesen megfogalmazni a modern művészet lényegét és funkcióját. Ezt a programot a dimenzionizmus egyik alapítója így foglalja össze:

„AZ ÚJ VILÁGÉRZÉS, AMELY A FIZIKA FORRADALMÁVAL — A HÁROMDIMENZIÓS EUKLIDESZI TÉRKONCEPCIÓBÓL A NÉGYDIMENZIÓS EINSTEIN—MINKOVSZKI-FÉLE TÉR-IDŐ-KONTINUUMBA VITTE ÁT VILÁGKÉPÜNKET, A MŰVÉSZETEKET IS MOZGÁSBA HOZTA:

AZ IRODALOM KILÉPETT A VONALBÓL, HOGY MEGHÓDÍTSA A SÍKOT;

A FESTÉSZET KILÉPETT A SÍKBÓL, HOGY MEGHÓDÍTSA A TERET;

A SZOBRÁSZAT KILÉPETT ZÁRT ÉS MOZDULATLAN — AZ EUKLIDESZI TÉRBEN KIALAKULT — FORMÁIBÓL, HOGY MEGHÓDÍTSA A MŰVÉSZI KIFEJEZÉS SZÁMÁRA A NÉGYDIMENZIÓS TÉR-IDŐ-KONTINUUMOT.”

Persze, a program (éppúgy, mint a háború előtti európai avantgarde legtöbb mozgalmáé) nagyjából csak program maradt, a dimenzionizmus kiáltványát aláíró művészek a maguk egyéni útjain haladtak tovább, s ez az irányzat is, mint a többi „izmus”, művészettörténeti kuriózum ma már. Illetve mégsem egészen: egy máig sem lezárt per aktív és szenvedélyes tanúja. Elindítói, propagálói élnek és alkotnak, elméleti tételei, univerzális igényeiktől és polemikus kizárólagosságuktól megszabadulva, gyakorlati igazolást keresnek és találnak, kivált a mai képzőművészetben. De részünkről még egy különös adat is magyarázza az érdeklődést: a dimenzionizmus egyik alapítója és fő képviselője, a sikvers egyik első művelője, a jelenleg Budapesten élő Tamkó Sirató Károly (párizsi művésznevén: Charles Sirato) vajdasági származású — Újvidéken született 1905-ben.

Az alábbiakban közöljük az 1936-beli röpirat anyagából a dimenzionista kiáltvány hiteles szövegét (első ízben magyarul), a manifesztum aláíróinak nyilatkozatait s a dimenzionizmus első nemzetközi kiállításának tervét, továbbá Tamkó Sirató Károly néhány sík- és villanyversét.

A műmellékletként közölt fotomontázs ábrázolni kívánja a dimenzionizmus lényegét irodalomban, festészetben és szobrászatban. *Fenn:* Appolinaire Caligramme-ja, Kassák Tipogrammjja, Sirató Villanyverse. *Középen:* Delaunay egyik többanyagú kompozíciójával, a Dimenzionista Manifesztum második kiadása, Kann sík-tér kompozíciója és Domela Konstrukciója. *Lenn:* Duchamp Rotorelief 3., Duchamp: Rotor, T. Sirató portréja, Calder egyik Mobile-je.

(Á. K.)

DIMENZIONISTA MANIFESZTUM

Korunk egyik élő és előrevezető művészet-akarata a dimenzionizmus. Céltudatlan kezdetei visszanyúlnak a kubizmusba és a futurizmusba. Kifejlesztéséhez azóta a modern civilizáció csaknem minden kultúrnépe hozzájárult.

Manifesztumunkban ennek a nagy és általános művészetmozgalomnak lényege és elmélete tudatosul.

A dimenzionizmus életrehívói egyrészt a modern szellem teljesen új tér és idő koncepciója (geometriai, matematikai, fizikai kifejlődése Bólyaitól Einsteinen át napjainkban is folyik) másrészt korunk új technikai adottságai.

A fejlődés, ez a mindenén áttörő ösztön — az elavult formákat és a kizajlott lényegeket a kevésbé igényes művészek zsákmányául hagyva — az alkotó művészet úttörőit teljesen új területek felé indította el.

El kell fogadnunk, hogy a tér és az idő nem különböző kategóriák, egymással szemben álló abszolutumok, mint ezt régebben hitték és természetesen tartották, hanem a nem-euklideszi koncepció értelmében: összefüggő dimenziók. Ezt a felfogást ösztönösen érezve, vagy tudatosan magunkévá téve: egyszerre eltűnnek előlünk a művészetek összes régi határai és válaszfalai.

Ez az új ideológia valóságos földrengést, földcsuszamlást idézett elő a művészetek régi rendszerében. — Az idetartozó művészi jelenségek összességét a „dimenzionizmus” szóval jelöljük meg. (A művészeteknek ezt a dimenzionista fejlődés-mozgását az „ $N + 1$ ” képlet fejezi ki, mely képlet művészeti vonatkozását a plánizmusban fedeztük fel s általánosítottuk azután, hogy ezáltal korunk kaotikusnak látszó, rendszertelennek és megmagyarázhatatlannak tűnő művészetjelenségeit a legegyszerűbb módon egyetlen egy közös törvényre vezessük vissza.)

ÚJ VILÁGÉRZÉSTŐL VEZETVE, A MŰVÉSZETEK EGY ÁLTALÁNOS ERJEDÉSBEN, (A Művészetek Egymásbahatolása)

MOZGÁSBA JÖTTEK

ÉS MINDEGYIK EGY ÚJABB DIMENZIÓT SZÍVOTT FEL MAGÁBA,

MINDEGYIK ÚJ KIFEJEZÉSFORMÁT TALÁLT A $+ 1$ DIMENZIÓ, A RÁADÁS DIMENZIÓ IRÁNYÁBAN, MEGVALÓSÍTVA A LEGSÚLYOSABB SZELLEMI KÖVETKEZMÉNYEIT ENNEK AZ ALAPVETŐ VÁLTOZÁSNAK.

A dimenzionista tendencia parancsa volt, hogy:

I. ... az Irodalom kilépjen a vonalból és behatoljon a síkba:

Calligrammok. Typogrammok.	Planizmus.
(Préplanizmus)	Villanyversek.

II. ... a Festészet kilépjen a síkból és behatoljon a térbe:

Festészet a térben.	Konstruktivizmus.
Szürrealista tárgyak.	Térkonstrukciók.
	Többanyagú kompozíciók.

III. ... a Szobrászat kilépjen a zárt, mozdulatlan formákból, vagyis az euklideszi térben kialakult formáiból, hogy meghódítsa a művészeti kifejezés számára a négydimenziós Minkovszky-féle teret.

Mindenekelőtt az úgynevezett „telt szobrászat” felhasadt és bevezetve önmagába a belső terek negatív motívumait majd a mozgást, így fejlődik:

Üreges szobrászat.

Nyitott szobrászat.

Mozgó szobrászat.

Mozgás-szobrászat.

S ezután fog kialakulni még egy teljesen új művészet: a Kozmikus Művészet (A Szobrászat Vaporizálása). A négydimenziós, eddig abszolút művészet-üres térnek a művészet által való meghódítása. E művészet alapja az anyag nem szilárd, hanem gáznemű állapotban. Az ember ahelyett, hogy kívülről nézné a műtárgyat, maga lesz központja és alanya a műalkotásnak, mely az emberre mint öt érzékszervű alanyra összpontosított érzékszervi hatásokból áll egy zárt és teljesen uralt kozmikus térben.

Íme legrövidebben összefoglalva a dimenzionizmus lényege. Deduktív a múlt felé. Induktív a jövő felé. Élő a jelenben.

Paris, 1936.

Charles Sirato.

A Dimenzionista Manifesztumot a következő művészek írták alá, illetőleg csatlakoztak hozzá:

*Hans Arp
Pierre Albert Birot
Camille Bryen
Robert Delaunay
Cesar Domela
Marcel Duchamp
Wassily Kandinsky
Frederick Kann
Ervand Kotchar
Nina Negri
Mario Nissim
Francis Picabia
Enrico Prampolini
Prinner
Siri Rathsmann
Charles Sirato
Sonia Delaunay-Terk
Sophie Tauber-Arp*

*Ben Nicholson (London)
Alexander Calder (New York)*

Vincent Huidobro (Santiago du Chili)
Kakabadze (Tiflis)
Kobro (Varsó)
Joan Miro (Barcelona)
Ladislav Moholy Nagy (London)
Antonio Pedro (Lissabon)

Mivel minden aláíró az egész manifesztumot szignálta, amely a maga egészében és teljességében az egyes művészek alkotóképességének határain jóval túlhaladó területet ölelt fel, szükségesnek mutatkozott, hogy mindenki saját álláspontját vagy saját művészi helyzetét külön-külön is precizírozza.

Ezeket az egyéni precíziókat

MOZAIK

címen közölte a röpirat.

KANDINSKY:

Világnézetünk alapvető változása, az a mély átalakulás, melyből művészeink nagy forradalma ered: a tiszta materializmus és a tiszta spiritualizmus abszolút tagadásában áll. Ez a változás megérlelője egy új szintetikus gondolatnak, amelyben szellem és anyag egyetlen egységet, egyetlen processzust képeznek.

A művészetben a forrás a szellem, az anyag (a forma) a kifejezés.

PICABIA:

A gyalog ember vánszorgó léptei: — a betűk. A vonalon belüli irodalom. — Az utakon száguldó autók, az expresszvonatok: a kétdimenziós irodalom.

KOTCHAR:

A szárnyas ember: Festészet a Térben.

Életem legnagyobb öröme, hogy kiszellőztettem Eukleidész agyvelejét: Nyitott Szobrászat!

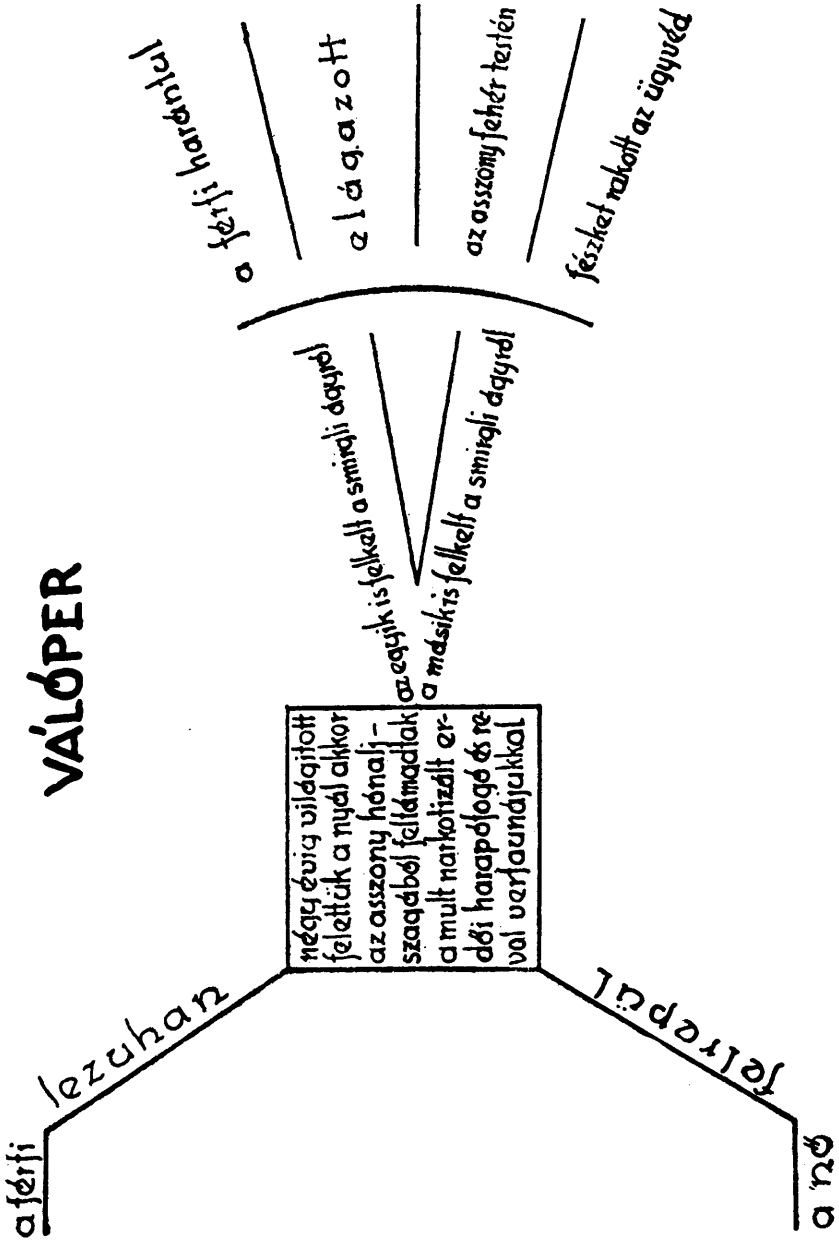
ARP:

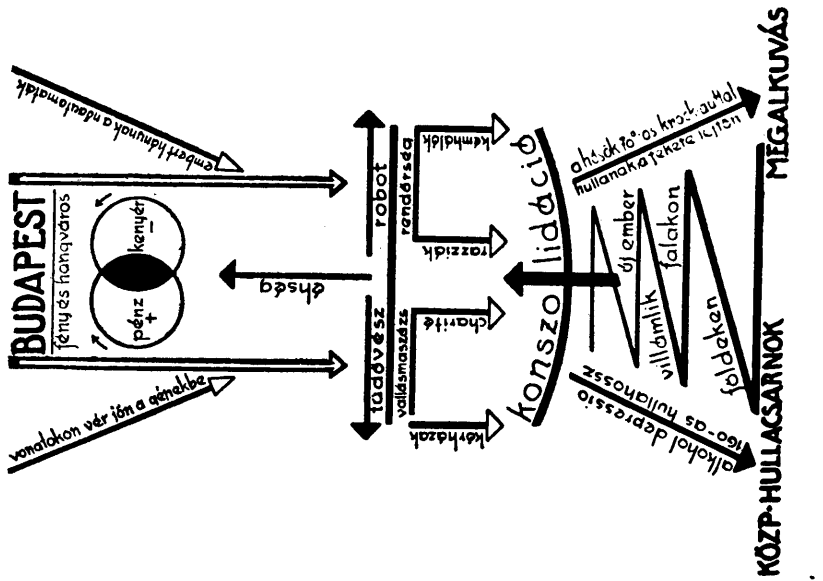
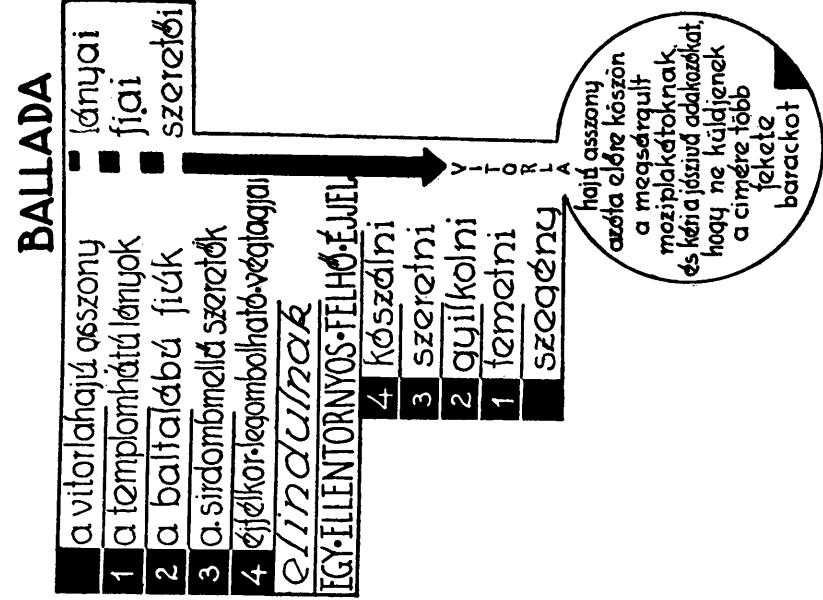
Hangsúlyozni óhajtom, a pszichikai kutatások különös fontosságát, melyek a költészetben utat nyitottak a szürrealista automatikus vershez. — Ez után a „végső stádium” után a költői kifejezés a többdimenziós formák felé fordul. A „Szürrealista Tártyakat” háromdimenziós kifejezésformáknak tartom, s kétségtelen előttem, hogy ez az út egy „Új Valóság” felé vezet.

NISSIM-KOTCHAR:

A nyugati festészet szimbolikusan meghódította a teret (a mélységet a perspektívával) a renaissance óta. A kubizmus visszautasította ezt az eredményt. Visszafoglalta a sík felületet, kiküszöbölve belőle a mélységet. — Az absztrakt festészet szigorúan őrizte a kubizmusnak ezen eredményét, miközben minden jobban és jobban egyszerűsödött.

VÁLÓPÉR

Midőn a festők be fogják látni, hogy nincs többé mit tenniök egy két-dimenziós síkon, a Festészet vagy meghal az Absztrakció utolsó négy-szögén, vagy elfogadja az egyetlen élő lehetőséget: — a harmadik dimenzió irányában, a térben fog fejlődni. Szimbolikus meghódítás helyett — valóságosan hódítja meg a teret.

DUCHAMP:

Forgás... világegyetemek életformája. Eddig ismeretlen létforma a művészetekben. Mozgást hozunk létre a síkban, hogy formákat alkossunk a térben. Íme a Forgás-reliefek. (Les Rotoreliefs.)

DELAUNAY:

Egy „Új Valóság” merül fel, amely minden eddig ismert realizmuson kívül fekszik. Nem is perspektivikus, nem is clair-obscur és nem is euklideszi.

Új anyagok! Színek a nem-imitálás értelmében: tehát mint anyagvalóságok! A villanyfény mint ritmus! A ritmus mint sujt!

Ez az új festészeti kifejezés az építészetben találja meg helyét, élővé varázsolva az üres felületeket. Egyedül egy polychrom és nem decoratív építészet válhatik dinamikussá és plasztikussá ehhez az új művészethez viszonyítva.

SIRATO:

Az ember, mint érzékszervi egység — ez az egyetlen alap, amely részünkre megmaradt, hogy egy teljesen új művészetet hozzunk létre.

A zene és szobrászat összeolvadása: a négydimenziós szobrászat! Ez a kozmikus művészet! „Anyag-zene”!

Ez a művészet húsz év óta vajúdik már. Ez lesz az új nagy szintézis. A művészetek, a nagy szintézis vágyában, mind feléje mozdulnak el. A Technika, eszközeinek tökéletesítésével, feléje nyit utat. Itt minden látzólag szétmutató művészeteredmény egy új alakban foglalódik össze s minden új létértelmet nyer.

Elméletileg egyszer helyesen megkonstruálva ez a művészet rohamosan valósul majd meg.

BRYEN:

A művészet rommezőim („az egyetemes űrben”) a költői alkotásvágy az öröm új dimenzióit fedezi fel. Versként szeretnék egy eddig ismeretlen fajtájú állatot alkotni.

SIRATO—BRYEN:

A dimenzionizmus legmélyebb értelme: a biológiai forradalom.

A DIMENZIONIZMUS ELSŐ NEMZETKÖZI KIÁLLÍTÁSÁNAK TERVE (1936.)

a z I. n e m - e ű k l i d e s z i m ű v é s z e t .

CALLIGRAMMOK, KÉPVERSEK: Apollinaire, Bryen, Kassák, Pedró, Huidobro, Sirato.

PREPLANIZMUS: Blaise, Cendrare, Jean van Heckeren, Huidobro, Kandinsky, Levesque, Mahlevits, Marinetti, Prampolini, Joan Miro, Moholy—Nagy, Picabia, Picasso, Joyce.

TIPOGRAMMOK: Pierre Albert Birot, Pedro, Marinetti, Kassák, Majakovszkij.

PLÁNIZMUS: Charles Sirato, James Joyce.

a II. nem-eüklideszi művészet.

FESTÉSZET A TÉRBEN: FRANCIS PICABIA, ERVAND KOTCHAR stb.

SZÜRREALISTA TÁRGYAK: Arp, André Breton, Salvador Dali, Man Ray, Max Ernt, Giacometti stb. stb.

KONSTRUKTIVIZMUS: Gabo, Pevsner, Lizitzky stb. stb.

TÉR-KONSTRUKCIÓK: Tauber Arp, Robert Delaunay, Sonya Delaunay —Terk, Cesar Domela, Ferren, Gonzalez, Frederick Kann, Kakabadze, Kobro, Miro, Moholy—Nagy, Ben Nicholson, Mario Nissim, Picasso, Prinner etc. etc.

TÖBBANYAGÚ KOMPOZÍCIÓK: Nina Negri, Siri Ratsman, Prampolini, és még sokan mások.

a III. nem-eüklideszi művészet.

ÜREGES-VÁJT SZOBRÁSZAT: Marcoussi, Laurentz, Lipchitz, Mohr, Zadkin stb. stb.

NYITOTT SZOBRÁSZAT: Giacometti, Calder stb.

MOZGÓ SZOBRÁSZAT: Giacometti, Calder stb.

MOZGÁS-SZOBRÁSZAT: Calder, Duchamp, Moholy—Nagy stb.

MOTORIZÁLT TÁRGYAK: Calder, Duchamp.

A szobrászat vaporizálásából előálló teljesen új

IV. nem-eüklideszi művészetről
egy előadás:

SIRATO: a négydimenziós ötérezkszervű téruralom-anyagzene színház.